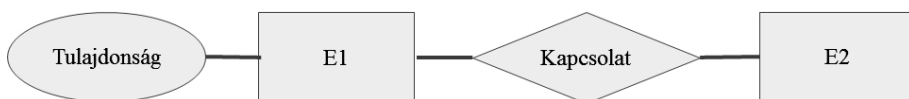

Dudás Anikó

Az FRBR új, szisztematizált változata: Az IFLA Könyvtári referenciamodell (IFLA-Library Reference Model – LRM)

Előzmények: a funkcionális metaadatmodell-család

A *Bibliográfiai tételek funkcionális követelményei* (*Functional Requirements for Bibliographic Records*, röviden FRBR) IFLA-tanulmány első kiadása 1998-ban – idestova húsz éve – jelent meg.¹ A modellt két további fejlesztés kísérte, az egyik az *azonosító besorolási adatokkal*, a másik a *tárgyi besorolási adatokkal* foglalkozott (*Functional Requirements for Authority Data*, FRAD² és *Functional Requirements for Subject Authority Data*, FRASAD³). Mindhárom dokumentum ugyanazzal az eljárással, az *entitás – tulajdonság – kapcsolat* elemzéssel készült.

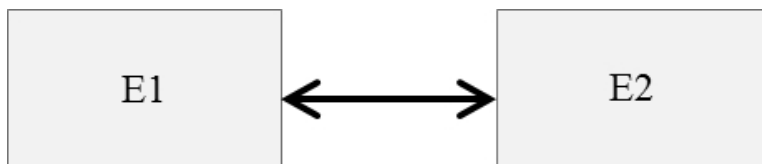

1. ábra Az entitás-kapcsolat modell három alapeleme

A modellek kidolgozását, ahogyan azt Dancs Szabolcs megfogalmazta, „mindenekelőtt a változó műszaki és gazdasági környezet, illetve – jelentős részben – a közös katalógizálás gyakorlatának elterjedése indokolta.”⁴ További indokként felmerülhet az is, hogy a korunkra jellemző tartalomtípusok sokfélesége, az őket leíró bibliográfiai adatok és az ezeket kezelő rendszerek változatossága univerzális alapkoncepció lefektetését kívánta meg arról, hogy mit is reprezentálnak a metaadatok, mi a feladuk és milyen logikai összefüggések jellemzik őket. A modellek – a részletek talajától elrugaszkodva – magas szintű általánosítással határozzák meg a felhasználók igényeit és az ilyen szempontból fontos bibliográfiai entitásokat, attribútumokat és kapcsolatokat.

A modelleket rendszerint vizualizálva, mértani alakzatokkal szimbolizálva, diagramokon is szemléltetik a szövegesen leírt szerkezetet és a definiált alkotóelemeket. Az említett

FR-tanulmányok egyszerűsített módon foglalják össze az alapvető entitásokat és a közöttük lévő kapcsolatokat. A jelen cikkben látható diagramok, a forrásdokumentumokhoz hasonlóan, egyszerűsítve ábrázolják a modellek szerkezetét. Az entításra jellemző kapcsolatokat irányított élek jelzik, az élek végződésai (egyes vagy kettős nyíl) az *egy–az egyhez*, *egy–a többhöz*, *több–a többhöz* típusú kötődésekre utalnak.

2. ábra Az FRBR egyszerűsített ábrázolásának alapelemei

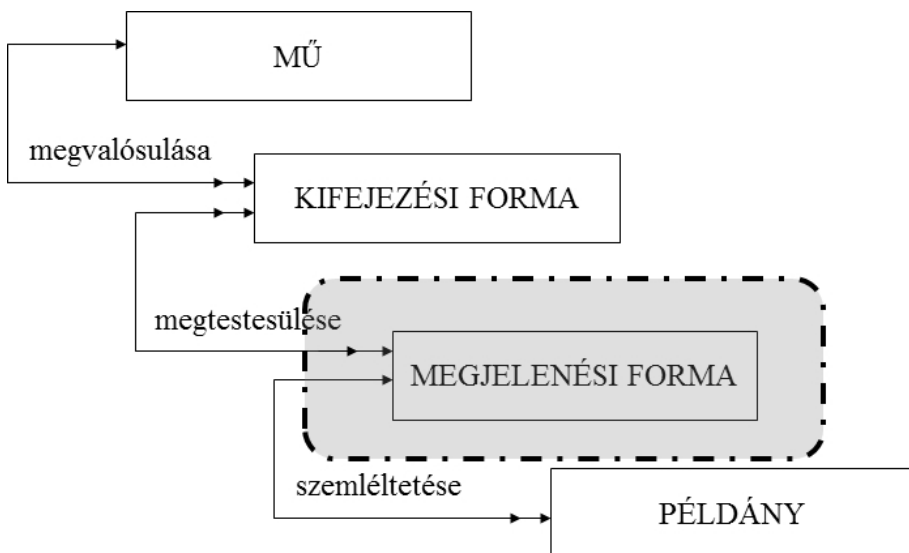
Az FR-zárójelentések az attribútumokat és a kapcsolatokat típusait csupán szöveges szakaszokkal írják le.

Három entitáscsoport

Az FRBR három entitáscsoportba összesen tíz entitást sorol be.

Az 1. csoporthoz rendelt entitások a szellemi produktumokra vonatkoznak, ezek a mű megvalósulását más-más szinten képviselik. Összesen négy entitás tartozik ide:

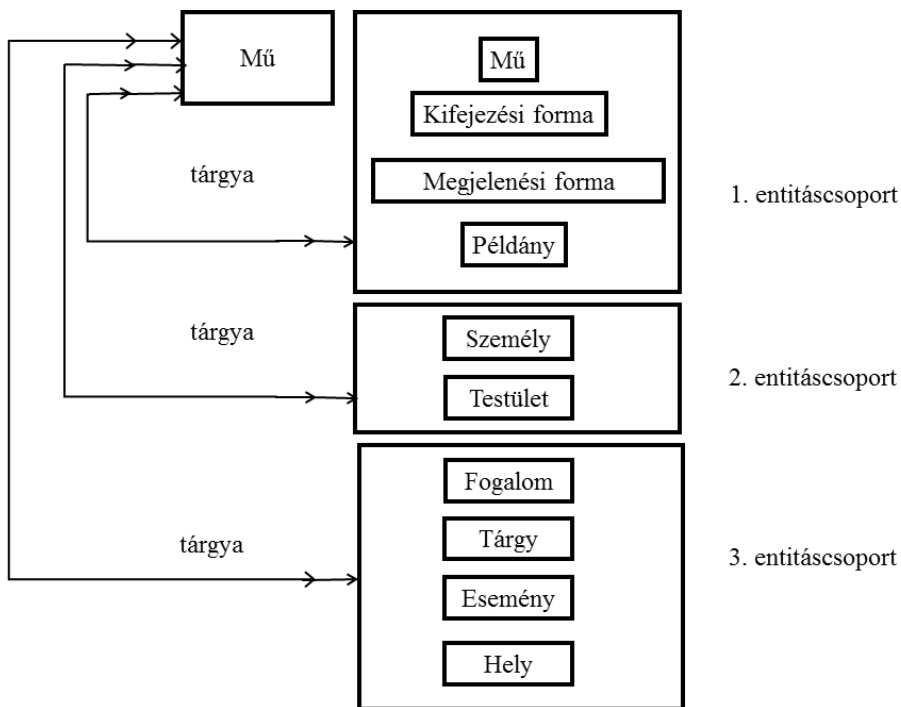
- a mű mint megkülönböztethető szellemi tartalom ('mű');
- a tartalom kifejeződése meghatározott eszköztáron keresztül ('kifejezési forma');
- a fizikai/anyagi megvalósulás ('megjelenési forma'); valamint
- a mű konkrét, megfogható vagy más módon észlelhető instanciája, illetve egyéb előfordulása, konkrét darabja, példánya ('példány').

3. ábra Az FRBR 1. entitáscsoportja: A műtől a konkrét példányig⁵

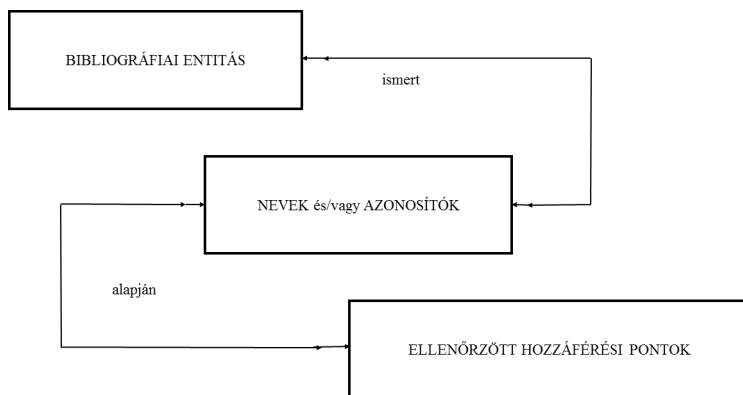
A mai bibliográfiai gyakorlatban a „rekord” (az adatbázis bibliográfiai tétele) az FRBR ’megjelenési forma’ entitását reprezentálja összetett, zárt szerkezetű információcsomaggal (a 3. ábrán ezt a beárnyékolt felület jelzi). Ennek következtében a ’műre’ és a ’kifejezési formára’ irányuló keresési, azonosítási és egyéb műveletek, a szóban forgó entitások gyér formalizálása következtében csak esetlegesen vezethetnek eredményre az adatsiló-jellegű könyvtári rendszerekben és a rendezetlen weben.

Az FRBR 2. és 3. entitáscsoportja a tulajdonnév és a tárgyi besorolási állományokban szokásosan kezelt adatfeleléseket helyezi logikai összefüggésekbe. A 2. entitáscsoport a szellemi tartalomért és a fizikai megvalósításért, terjesztésért vagy a megőrzésért felelős személyeket és csoportokat reprezentálja (’személy’, ’testület’). A 3. csoport pedig a műhöz ’tárgy’-típusú kapcsolattal hozzárendelhető további négy entitást körvonalaz (’fogalom’, ’tárgy’, ’esemény’, ’hely’). Tematikus összefüggést jelző kapcsolat az FRBR-be foglalt valamennyi entitásnál jelentkezhet. A tartalmi-tematikai összefüggéseket az FR-dokumentumok egyszerűsítve ’tárgy’ vagy ’tárgya’ kapcsolattal jelölik a diagramokon, olvasatuk: *valaminek a tárgya/témája* – reciprok kapcsolat esetén pedig: *tárgyként/témaként szerepel valamiben*.

4. ábra Az FRBR entitásainak tematikus kapcsolatai a műhöz⁶

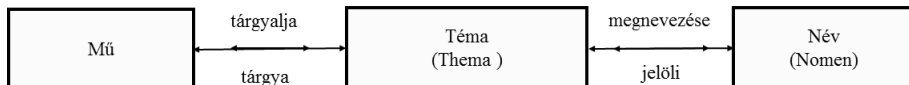
Az FRBR-féle 2. entitáscsoportra vonatkozó szakaszt a FRAD bontja ki részletesebben. Ez a modell a besorolási rekordokban szokásos elemekkel foglalkozik – a nevekkal jelölt szerzők, testületek, fogalmak, helyek stb. – könyvtári metaadatait képezi le.

5. ábra A FRAD alapmodell a műbővíző kapcsolatokkal

Átveszi az FRBR entitásait, de eltérő szemléletének megfelelően bővíti is ezt a listát. A létrehozó, terjesztő, megőrző és más szerepkörben feltűnő bibliográfiai entitások a 'személy' és a 'testület', valamint – a bővítés eredményeként – a 'család'. A FRAD-ban entitás lesz a 'név', az 'azonosító' és a 'számbavett (kontrollált) hozzáférési pont' (ez utóbbi jelentése kiterjed az egységesített és a variáns formára is). A modell szövegében részletezett attribútumok és kapcsolatok a megfelelő logikai relációkkal fűződnek ezekhez az entitásokhoz.

A 3. entitáscsoport modelljét részletesebben a FRSAD tárgyalja.

6. ábra A FRSAD alapmodell⁸

Mindössze két entitást definiálnak benne: a *témát* és a *nevet* ('thema', 'nomen'). A dokumentum szövege egyben azt javasolja, hogy ez a két formalizált létező általános jelleggel fedje le mindhárom FR-modellt. A 'téma' definíciója szerint („bármilyen entitás, amelyik a *mű* tárgyul szolgál”) magában foglalná az FRBR_{ER} mindhárom entitáscsoportját, a *név* pedig elválnak a névhordozótól, illetve a jelentéstől („bármilyen jel vagy jelsorozat «alfanumerikus karakter, szimbólum, hang stb.», amelyen a témát ismerjük, referálunk rá vagy megnevezük”).⁹ Ez a megközelítés azért is előnyös, mert kedvező állapot nyújt a többnyelvű információs környezet megtervezéséhez.

Az FR-modellek különbségei

Az egyes FR-dokumentumok más-más szempontból közelítve foglalják össze elemzéseik eredményét. Bár szorosan összefüggnek egymással, összeolvasva azonban mégsem kerekedik ki belőlük egységes, következetes fogalomhasználat, sem ugyanilyen tartalmi-szerkezeti struktúra. Az egyes rész-modellek egymáshoz viszonyítva jelentős eltéréseket is hordoznak.

Egyik szembeötlő különbség például az a kérdés, hogy mit tartanak a modellek entitásnak és mit attribútumnak. Az FRBR például attribútumnak véli a *címet*ket, s ugyanígy

minősíti az azonosítókat, a tulajdonneveket és a tárgyi kifejezéseket is. A FRAD ezzel szemben a neveket önálló entitásnak veszi, megkülönböztetve *nevet és nevezettet* – a címet és művet, személynevet és személyt, helynevet és helyet, azonosítót és azonosítottat. A két elemet a 'megnevezés' kapcsolat ('appellation relationship') köti össze, az iránytól függően 'is appellation/has appellation' (a téma megnevezése a név / a név jelöli a témát) jelentéssel.

A hasonló, kisebb-nagyobb eltérés több körülménnyel magyarázható. Az FRBR kidolgozásának kezdeti szakasza már a kilencvenes évek első felében megkezdődött, a kiegészítések (FRAD, FRSAD) viszont jóval később készültek el, amikor már a technológiai környezet is gyökeresen megváltozott és a fejlesztések a szemantikus web szabványait sem hagyhatták figyelmen kívül. Jelentős fejlődés történt a névterek és a nyílt kapcsolt adatokként elérhető elemkészletek és a kontrollált szótárak felhasználása terén is. Az FRBR és a testvérmodellek (FRAD, FRSAD) létrejötte között nagyobb időeltolódás volt, a párhuzamosan működő nemzetközi munkacsoportok önállóan dolgoztak, a bizottságok pedig más-más összetételű nemzetközi szakértői gárdát tömörítettek – mindez közrejátszhatott az elkészült tanulmányok közötti eltérésekben.¹⁰

Egy közeli rokon: Az FRBR₀₀

Meg kell említenünk egy közeli rokon-modellt, az objektum-orientált technikával készült múzeumi FRBR₀₀-változatot.¹¹ A kétféle módszerre a rövidítések alsó indexeivel szoktak utalni: az entitás–kapcsolat (entité–relationship) szerkesztéssel készült könyvtári FR-modellek végződése „_{ER}” (FRBR_{ER}, FRAD_{ER}, FRSAD_{ER}), míg az objektum-orientált múzeumi változat az „₀₀” megjelölést kapja (FRBR₀₀).¹²

A múzeumi funkcionális logikai modell a könyvtárhoz képest nagyobb figyelmet szentel az egyedi műveknek, a komplex művészeti alkotásoknak, a performance típusú jelenségeknek. Az eseménykezelésen keresztül jelentőséget kapnak a temporális entítások és a tér-idő körülményeinek hangsúlyos kifejezése (például esemény, folyamat, jelenség, aktivitás, állapot). A *megjelenési formának* itt két válfaja van: az egyik a *termék jellegű* (több példányban keletkező), a másik pedig valamely *egyedi műre*, azaz az egyetlen példányban létező alkotásra utal (F3 Manifestation Product Type; F4 Manifestation Singleton).¹³ Ezzel a megközelítéssel több olyan részkérdést sikerült világos összefüggésbe helyezni, amely könyvtári területen kevésbé kidolgozott, ezek közé tartoznak az aggregált és egyéb komplex művek reprezentálása és az entításokat övező dinamikus jelenségek megragadása.

Az új, szisztematizált modell: IFLA könyvtári referenciamodell

Az említett eltérések már a FRAD és a FRSAD kiadásának előkészítésekor nyilvánvalóvá tették, hogy szükség lesz a modellek egyeztetésére és összehangolására.

A három szakmai koncepció koherens egybeszerkesztését az IFLA FRBR-t felülvizsgáló csoportja (IFLA FRBR Review Group) kezdte meg 2010-ben, 2013-tól pedig külön szerkesztőség (Consolidation Editorial Group) folytatta ezt a munkát. *FRBR-Library Reference Model* címmel az elkészült kéziratot 2016 februárjában nemzetközi vitára bocsátották, a beérkező vélemények alapján véglegesülő verzió megjelenése pedig 2017 folyamán várható. A jóváhagyás az IFLA szabványosítási bizottságára hárul (IFLA Committee on Standards).¹⁴ Az előrejelzések alapján a modell szerkezetén már nem eszközölnek

jelentősebb módosítást, a beérkezett javaslatok inkább az egyértelműbb szövegezést, a meghatározások világosabbá tételét kívánták segíteni.

Az FR-modellek már számos alkalmazásba beépültek, az új referenciamodell viszont már más architektúrát kíván meg, ezért szükség lesz a nemrég felavatott rendszerek és a kísérő szabályzatok átírására. A módosításokat, az új felépítmény szellemiségének megértését, illetve a változásokövetést külön segédlet teszi átláthatóvá (Transition Mappings).¹⁵

A meglévő funkcionális modellek szisztematizálása szemlátomást új eredményre vezetett. A korábbi szakaszokban is tapasztalható volt már jelentősebb nézőpont-módosulás, például amikor a *bibliográfiai rekord* kötött szerkezetétől az autorizálási modellek már eltekintettek, és inkább a könnyen átrendezhető *adatokra* (*authority data*) helyezték a hangsúlyt. Az összefésült változat pedig ennél is gyökeresebb szemléletbeli és módszerbeli eltérést sejtet.

Ezt a sejtést könnyen megerősítheti a 2016-ban közreadott új tervezet áttanulmányozása és bemutató előadásainak megismerése. A változtatások többszörös címmódosítással jártak. A bibliográfiai/besorolási tételek (illetve adatok) funkcionális követelményeiből először *FRBR-könyvtári referenciamodell* (*FRBR-Library Reference Model – FRBR-LRM*) lett. Az újratervezett koncepció a 2016-os könyvtári világkonferenciát követően viszont már a támogató szervezet nevével fémjelzi magát, az új elnevezés *IFLA-Library Reference Model* (*IFLA-LRM*).¹⁶ A frissített, jelenleg elfogadás alatt álló anyag írásom időpontjában még nem publikus, forrásként ezért a 2016. februári változatra tudunk csak hivatkozni, FRBR-LRM rövidítéssel.¹⁷

A módszer

A referenciamodell általánosabb szintekre tereli a bibliográfiai metaadatok felvázolását. Még elvontabb, mint az alapozó modellek, egyszerűsítő és minimalizáló szemlélettel csak a legszükségesebb és legáltalánosabb elemeket foglalja magában.

Megtartja az entitás-kapcsolat keretrendszer, ugyanúgy meghatározza az alap-entitásokat, a legfontosabb kapcsolattípusokat és attribútumokat, mint a kiinduló szövegek, de a bibliográfiai adatokat általánosítva, szélesebb értelemben használja, az FR-modellekhez viszonyítva is magasabb szintű absztrakciót alkalmaz. Sokat átvesz a múzeumi CIDOC CRM fogalmi referenciamodellből, valamint az objektum-orientált FRBR_{OO}-ból, figyelembe veszi az FRBR aggregátumokkal foglalkozó bizottságának anyagát, és természetesen egyesíti a fókuszba emelt három nemzetközi könyvtári forrást (FRBR_{ER}, FRAD_{ER} és FRASAD_{ER}).

Pat Riva és Maja Žumer, az összehangolást végző munkacsoportok és a szerkesztőgárda oszlopos tagjai az eredményeket bemutatva megemlítik, hogy az egyeztetések nemcsak a meglévő zárótanulmányok összevetésére és azok egybeszerkesztésére terjedtek ki, hanem a gyökeresebb átalakításoknak és a forrásdokumentumok megszületése óta kialakult újszerű szemléletnek is teret engedtek. A nézőpontok egyeztetésével valójában újra-modellezés történt, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a könyvtári metaadatok illeszthetők lehessenek a szemantikus web RDF-struktúrájához. Ez a törekvés magyarázza azt, hogy az *ismérvék* (*attribútumok*) helyett az új koncepcióban inkább az entitások közötti *kapcsolatokra* került a hangsúly – hiszen az RDF állításokban *az alany – állítmány – tárgy* hármában az 'állítmány' lényeges szemantikai értéket hordoz.¹⁸

Két új – illetve újradefiniált – entitást vettek fel, ezek a 'hely' ('place', LRM-E10, a korábbi *helyszín* értelem helyett mostani jelentése: „meghatározott kiterjedésű tér”) és az 'időtartam' ('time-span', LRM-E11). Egy mű létrejöttének *dátuma* (időszaka) például nem attribútum, hanem entitás, amely a műhöz megfelelő temporális kapcsolattal helyezi el az alkotást az idődimenzióban.

Összesen 11 entitást, 37 attribútumot és 34 kapcsolattípust foglal magában az újratevezett koncepció. A nagy ívű átfogó fogalmak mellett csak jelzésszerű az attribútumok és kapcsolatok meghatározása, tág teret hagyva így a speciális funkciók beépítésének. A bővülés indulhat például a 'kategória' ismérv felől, szükség szerinti al típusok hozzáadásával, úgy, ahogyan azt egy konkrét katalogizálási szabályzat megköveteli.

A fogalmi építőkockákat technikai jelekkel látták el: a hierarchiát is leképezve az entitások, attribútumok és kapcsolatok (E, A és R, ez utóbbi a „Relationships” alapján) betűjellet és számsorrendben növekvő számot viselnek (LRM-E., LRM-A., LRM-R.). A kézirat változatból még hiányoznak a vizuális elemek, a diagramok.

A felhasználói elvárások

A funkcionális modellek a kiemelt felhasználói elvárások alapján határozták meg, melyek lesznek azok a való világot képviselő entitások és leképezett összefüggések, amelyeket reprezentálni szeretnénk. A bemenetet ilyen szempontból is felülvizsgálták: az összefüggésnél most a végfelhasználók információs igényei részesültek előnyben, miközben a könyvtárszakmai tevékenységek technikai és adminisztratív területei már figyelmen kívül maradtak. Ennek szellemiségében például elmaradt a FRAD 'igazol' ('justify') kitétele, amely a feldolgozás során az azonosításhoz használt források rögzítésének, vagy az egységesített névforma kiválasztását megindokló és e döntést alátámasztó források dokumentálásának szándékozott helyet biztosítani. A referenciamodellbe beemelt, általánosított és redukált felhasználói feladatok:

- *megtalálni (find)* – keresni bármely releváns jellemző alapján azzal a céllal, hogy egy vagy több forrásról össze lehessen gyűjteni az információkat;
- *azonosítani (identify)* – a talált forrás természetét világosan megérteni és megkülönböztetni más, hasonló forrásoktól;
- *kiválasztani (select)* – meghatározni, hogyan hasznosítható a forrás, a mérlegelés alapján kiválasztani a megfelelőt;
- *megszerezni (obtain)* – hozzáférni a forrás tartalmához;
- *felkutatni / feltérképezni (explore)* – a források közötti kapcsolatokat felhasználva összefüggésbe (kontextusba) helyezni az információkat.¹⁹

Az LRM- és az FR-modellekben kiemelt feladatok a mellékelt táblázat alapján hasonlíthatók össze.

Angol nyelvű terminológia			
FRBR	FRAD	FRSAD	LRM
find	find	find	find
identify	identify	identify	identify
select		select	select

Angol nyelvű terminológia			
FRBR	FRAD	FRSAD	LRM
obtain			obtain
		explore	explore
	contextualize		
	justify		

Magyar nyelvű megfelelőik			
FRBR	FRAD	FRSAD	LRM
megtalálni	megtalálni	megtalálni	megtalálni
azonosítani	azonosítani	azonosítani	azonosítani
kiválasztani		kiválasztani	kiválasztani
megszerezni			megszerezni
		felkutatni / feltérképezni	felkutatni / feltérképezni
	kontextusba helyezni		
	igazolni		

1. táblázat A felhasználói elvárások modellenként

Hierarchikus szerkezet

A legnagyobb átalakítás a szerkezetet érintette: a referenciamodell az entitásokat *generikus/specifikus* hierarchiába helyezi el. A korábbi redundancia elkerülésére, fokozottabb általánosítással *főosztály/alosztály* architektúrába rendezi az entitásokat és kapcsolataikat. A magasabb hierarchiai szinten lévő entitás ismérvei és kapcsolatai alsóbb szinteken öröklődnek, a leágazásokon így nem szükséges megismételni ezeket az elemeket. *Diszjunkt* entitások, ami azt jeleneti, hogy ugyanaz a valami nem lehet egyidőben két osztálynak az eleme, a fölérendelt osztály tulajdonságai minden alárendelt osztályra egyaránt jellemzőek, miközben az alárendelt osztály specifikusságai a fölérendelt szintre nem terjeszthetők ki általánosítóan. A hierarchiaszinteket az 'IsA' formulával jelölt kapcsolattípussal lehet összefűzni. A 'személy' az az 'agens' alosztálya ('person' 'IsA' 'agent'), emberi nyelvre fordítva: *A személy agens*. A hasonló szerkezeti elemekből azután könnyen össze lehet illeszteni a szemantikus webre implementálható egyszerű, formalizált kijelentéseket.²⁰

A legmeglepőbb fordulat a 'dolog'(res) kitüntetett pozíciója: ebben az ontológiában a 'res' kerül a csúcsra, technikai jele: LRM-E₁, meghatározása: „minden entitás, amelyről szó lehet.” Nem feltétlenül szükséges, hogy 'tárgya' típusú kapcsolat övezze. Mindössze két tulajdonság rendelhető hozzá: a 'kategória' (LRM-A₁), amelybe az adott dolog (létező) besorolható, és a 'magyarázat', amellyel pontos leírást adhatunk a fogalomról (LRM-A₂). A specifikusságtól mentes alapforrás így nagyobb rugalmassággal bővíthető az egyéni

igényektől függően.²¹ A csúc fogalom alá tíz entitás rendelődik, közülük a 'személy' és a 'kollektív ágens' a közbülső 'agens' kategóriája.

Az entitások hierarchiája			
Csúcs	Második szint	Harmadik szint	Forrás
LRM-E1 Res			FRSAD: Téma (módosítva)
	LRM-E2 Mű		FRBR
	LRM-E3 Kifejezési forma		FRBR
	LRM-E4 Megjelenési forma		FRBR
	LRM-E5 Példány		FRBR
	LRM-E6 Ágens		Új, a Személy és a Kollektív ágens fölé rendelt osztálya)
		LRM-E7 Személy	FRBR
		LRM-E8 Kollektív ágens	Új (magában foglalja a FRAD-ból a Testület és a Család entitást is)
	LRM-E9 Nomen		FRSAD és FRAD alapján összefésül több elemet, pl. a kontrollált hozzáférési pontot és az azonosítót is
	LRM-E10 Hely		FRBR: Hely (módosított jelentéssel)
	LRM-E11 Időtartomány		Új

2. táblázat A könyvtári referenciamodell hierarchiája, entitásai és azok eredete²²

Új elemek

Reprezentativitás

Az említett két új entitáson ('hely' – 'place' és 'időtartam' – 'time-span') kívül további, praktikus megfontolásból bevezették a 'reprezentativitás' attribútumot, amely a 'kifejezési forma' tartozéka.²³ Ez nem más, mint a mű forrásérték szerinti megkülönböztethetősége – például a filológiai gyakorlatban megszokott módon: az elsődlegesnek tekinthető, hiteles vagy egyéb okokból elfogadott, „kanonikus” változat megjelölése. Ezzel a lépéssel érvényesülhet az az elterjedt felhasználói és egyben szakmai szövegfilológiai igény, amelyet a katalogizálási szabályzatok is figyelembe vesznek. A modell ezt anélkül teszi, hogy magát a reprezentativitást konkrét szabályzathoz vagy meghatározott kritériumokhoz kötné.

Név – nevezett

A referenciamodell általános érvényre emeli a 'név' és 'megnevezett' entitások kettős kötését: nevet és nevezettet; a személy nevét és a jelölt személyt (a név hordozóját); a fogalom nevét és a jelentését. A specifikus névtípusokra kiterjedő újítást a FRAD vezette be, a FRSAD pedig általánosítva, egyetlen 'nomen' kategóriába sűrítve vette át ezt a koncepciót. Az FRBR-LRM a 'res' alosztályába sorolva önállósítja a 'noment', az ismérvekkel pedig árnyaltabb lehetőséget ad az altípusok kezeléséhez és a névhasználati környezet kialakításához. A 'context of use' attribútum konkretizálhatja egy-egy névforma kontextusát, rugalmas keretet engedve a nemzeti vagy a specifikus nyelvi alakváltozatoknak. Más entitások felé a nevet a következő kapcsolattípusok jellemzik: *név-hozzárendelési* (LRM-R₁₄, például egy ágens azonosítót rendel egy személyhez, egy műhöz, megjelenési formához stb.); *megnevezési* (LRM-R₁₃, például egy személy neve ez-és-ez); *származtatási* (LRM-R₁₉, például a betűszók vagy a transliterált névalak és az annak alapjául használt forma között); valamint *név-ekvivalencia* kapcsolat (LRM-R₁₇, mint a név és az azonosító közötti kapcsolat).

A referenciamodell *név*nek tekinti a címeket és az azonosítókat is; a korábbi modellekkel szemben *személy*nek viszont csak a tényleges, valós lényeket nevezi. Az attribútumokat az egész dokumentumon keresztül csak korlátozottan konkretizálja, kivételt tesz ez alól a neveknel, mivel azok igen változatosak, többek között jellemzik a név kategóriáját, az írásrendszert, transliterációt, a felhasználói közösséget stb.²⁴

Ágens

Új elem az 'ágens' ('agent') ernyőfogalom, melynek két kategóriája a 'személy' és a 'kollektív ágens' ('person', 'collective agent'). A főlérendelt osztályhoz 'isA' kapcsolattal rendelhető hozzá a megfelelő alosztály és az egyed (például a konkrét személy), a kollektív ágens egyedi tagjait pedig az 'is member of' kötés fejezheti ki (LRM-R₂₈).²⁵ A 'család' ('family') entitást a FRAD önálló entitásként értelmezte, furcsa volt viszont az, hogy *személy*, *testület* és *család* mellérendelődően egy síkba került. Az átszerkesztett struktúrában a két utóbbi entitás egy-egy sajátos altípusként definiálható.

Alkalmazásba ültetés

A *Könyvtári referenciamodell* IFLA általi jóváhagyása és hivatalos publikálása 2017 folyamán várható. A nemzetközi szakmai szervezetek és a fejlesztési irányvonalakat kijelölő intézmények nagy bizalmat tanúsítanak az új modell iránt. Még meg sem száradt a tinta a dokumentumon, máris megkezdődtek az átállás előkészületei az LRM-koncepció alkalmazására.

A nemzetközi katalogizálási gyakorlatra nagy hatást kifejtő új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (Resource Description and Access, RDA) igazgatótanácsa (RDA Steering Committee, RSC) 2016 novemberében jóváhagyta a referenciamodellt, és megkezdte az előkészületeket a szükséges lépésekhez. Az RDA gondozói készek a korábban az FR-modellek szerint felépített kulcsponthoz átrendezésére és átértelmezésére, és készek az új modellben definiált entitások bevezetésére. Egyes vonatkozásokban ez kifejezetten jelentős lépést hoz az RDA fejlesztésében is, az új anglo-amerikai szabályzatban ugyanis még mindig akadnak gyengébben kidolgozott részletek, ilyenek például az aggregátu-

mokra (sorozatok, periodikumok, összetett dokumentumok, mellékletek stb.) vonatkozó meghatározások. Az új referenciamodell elősegítheti ezek kidolgozását.²⁶

Az előkészületek magas fokát jelzi az új modell kapcsolt-adatokra való átültetése és szemantikus webes reprezentációjának rögzítése az RDA névterében, közzététele a nyílt metaadatok regiszterében.²⁷

Összefoglalás

Az IFLA könyvtári referenciamodellről a metaadat-kezelés általános alapjának megújítását remélheti a könyvtáros szakma. Olyan kiindulópontot jelenthet, amely széles konszenzuson alapuló és elméletileg is átgondolt logikai keretet kínál a rendszerek megtervezéséhez. Az átdolgozott modell a meglévő funkcionális modelleket egyeztetve közös mederbe terelte a különböző nézeteket, elegyengette a következetlenségeket. Alkalmazására a nemzetközi gyakorlat nyitott, még akkor is, ha az FRBR-szemléletű új katalogizálási szabályzatok és útmutatók gyökeres újratervezésére lesz szükség.²⁸ A referenciamodell magas szintű általánosításokkal csak a legfontosabb alapelemeket emeli ki és rendezi el logikai összefüggéseik szerint. A lassan három évtizede tartó útkeresés újabb mérföldkőhöz érkezett, a fejlesztések, finomítások bizonyára most sem érnek véget. „A puding próbája az evés” – tartja a mondás –, s ez alól az új referenciamodell sem bújhat ki, hiszen a ráépülő szolgáltatások a felhasználók széles körét érintik világszerte.²⁹

Jegyzetek

1. *Functional Requirements for Bibliographic Records* (A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei), 1998, bővített, javított kiadás 2009. A továbbiakban: FRBR <http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>
2. *Functional Requirements for Authority Data: a Conceptual Model : final report*, December 2008. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Amanded, correced 2013. A továbbiakban: FRAD. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frad/frad_2013.pdf
3. *Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD) : a conceptual model*. IFLA Working Group on the Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR) June 2010. A továbbiakban: FRSAD. <https://www.ifla.org/files/assets/classification-andindexing/functional-requirements-for-subject-authoritydata/frsad-final-report.pdf>
4. Dancs Szabolcs: Hogyan fogunk katalogizálni a jövőben? – FRBR-alapú bibliográfiai feldolgozás a gyakorlatban. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26. évf. 2. sz. (2017), p. 10.
5. Az ábra az FRBR magyar fordítása alapján készült, *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei*, ford. Berke Barnabásné, 2006, p. 21. <http://www.ifla.org/files/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf>. Az árnyékolással a jelenlegi bibliográfiai leírási gyakorlatra utaltam. A forrásszöveg „exemplified” kifejezését a magyar fordítás a „szemléltetése, példázata” kifejezéssel adja vissza. Megfelelő lehet a ’példányosulása’, ’instanciációja’, vagy ’egyedi előfordulása’ fordítás is. A továbbiakban a modellekben definiált, sematizált adatelemeket féldíszítőjellel jelölöm ’...’. Az FRBR kivételével nem áll rendelkezésünkre magyar nyelvű szakmai fordítás, ezért azok részleteit saját fordításban közlöm.
6. *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei*, i.m., p. 23. alapján.
7. FRAD, p. 4., 1. ábra alapján.
8. FRSAD, p. 15., 3.2 ábra alapján.
9. Uo., ford. D.A.
10. A modellek egyes részleteinek részletesebb összehasonlításokhoz lásd: Dudás Anikó: Forrásleírás és hozzáférés : az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és kritikája, *Könyvtári Fi-*

- gyelző*, 58. évf. 4. sz. (2012), p. 731–732.; Riva, Pat – Le Boeuf, Patrick – Žumer, Maja: Transition Mappings : draft to accompany the World-Wide Review of FRBR-LRM. IFLA, 2016-01-22. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/transitionmapping_20160225.pdf;
- Vass Johanna: Az RDA kapcsolata a nemzetközi könyvtári modellekkel, és elemkészletekkel I. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64. évf. 4. sz. (2017), p. 168–187. <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/949>.
11. Definition of FRBR_{OO} : a conceptual model for bibliographic information in object-oriented formalism (version 2.4). Working Group on FRBR/CRM Dialogue; ed. by Chrissyola Bekiari, Martin Doerr, Patrick Le Boeuf, Pat Riva. November 2015. Endorsed by the IFLA Professional Committee, December 2016. A továbbiakban: FRBR_{OO} https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/FRBRoo/frbroo_v_2.4.pdf
 12. A két FRBR-változat közötti különbséghez lásd bővebben az FRBR_{OO} megfelelő részleteit, különösen: 1.2 (p. 16–22.), 1.3 (p. 22–24.) és 2.6. (p. 53–84.). Összefoglalóan Dudás Anikó: Nemcsak weben lenni, hanem webből lenni : A Funkcionális követelmények (FR) metaadatmodell-család névterei és a szemantikus web, *Könyvtári Figyelő* 59. évf. 1. sz.(2013), p. 51-52.
 13. FRBR_{OO}, különösen 1.2 (p. 16–22.) és 2.6. (p. 53–84.) szakaszok.
 14. Riva, Pat: FRBR consolidation, *IFLA Metadat Newsletter*, vol. 2, n. 2 (December 2016), p. 11–12. Online https://www.ifla.org/files/assets/classification-and-indexing/ifla_metadata_newsletter_dec2016.pdf
 15. Riva, Pat – Le Boeuf, Patrick – Žumer, Maja: Transition Mappings, i.m.
 16. Uo.
 17. Riva, Pat – Le Boeuf, Patrick – Žumer, Maja: FRBR-Library Reference Model. Draft for World-Wide Review. IFLA, 2016-02-21. https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf
 18. Riva, Pat: On the new conceptual model of the bibliographic universe: the FRBR Library Reference Model (Il nuovo modello concettuale dell’universo bibliografico: FRBR Library Reference Model), *AIB studi*, vol.56, n.2 (maggio/agosto 2016), p.265–275. DOI 10.2426/aibstudi-11480. Az angol nyelvű pdf-változat oldalszám nélküli, p. [2.]. <http://aibstudi.aib.it/article/view/11480>
 19. FRBR-LRM 3.3
 20. Riva, Pat: On the new conceptual model of the bibliographic universe, i.m., p. [2–5.]
 21. Riva, Patricia – Žumer, Maja: Introducing the FRBR Library Reference Model In: Cataloguing Section Open Program Modeling Bibliographic Information for a Web of Data : Challenges and Achievements, World Library and Information Congress, 81st IFLA General Conference and Assembly, Cape Town, South Africa, August 15–21, 2015,), p. 3–5. <http://library.ifla.org/1084/1/207-riva-en.pdf>
 22. i.m., p. 4. alapján
 23. FRBR-LRM 5.4.
 24. LRM-A25–33
 25. FRBR-LRM 5.3.
 26. Implementation of the LRM in RDA. RDA Steering Committee (RSC), [2016]. <http://www.rda-rsc.org/ImplementationLRMinRDA>; LRM 5.5
 27. Open Metadata Registry, OMR <http://metadateregistry.org/>
 28. Az RDA fordítása már több nyelven elkészült, folyamatban vannak az „átállítás” nemzeti programjai, többek között Franciaországban – lásd hozzá Dancs Szabolcs: A Bibliográfiai Átállítás programja – az RDA franciaországi átültetése, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 63. évf. 9. sz. (2016), p. 344–352. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/113>
 29. A cikkben hivatkozott internetes dokumentumok meglétének legutóbbi ellenőrzése: 2017. május 23.
-